

З АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ

З ДОКУМЕНТАЦІЇ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

(Підготовка до друку, передмова та коментарі Ю. Мицика)

Керівник антиколоніального повстання гетьман Іван Мазепа трактувався і трактується дотепер в російській історіографії лише як «ізмєнник». Оскільки Україна перебувала сотні років під владою Російської імперії, то аж до недавнього часу українській історіографії нав'язувався погляд на Мазепу, вироблений служителями імперської науки, і цей погляд українські історики мусили сприймати під загрозою репресій. Саме через це в радянський час біографія Мазепи, його діяльність як політика й державного діяча, практично не вивчалася. Якщо ж і згадувалося ім'я гетьмана у наукових працях, то майже виключно в негативному контексті.

Тільки в роки Національного Відродження та здобуття незалежності в Українській державі стали можливими інші, принципово відмінні від попередніх, погляди й оцінки, що не мають нічого спільного з фальсифікаціями російських великодержавних (шовіністів). Це стосується, звичайно, і постаті Мазепи. Однак фундаментальних наукових праць, написаних з позицій сучасної історичної науки, де були б проаналізовані внутрішня та зовнішня політика Мазепи, його роль в історії як державного діяча, адміністратора, дипломата й полководця, покровителя Православної Церкви в Україні, української культури та освіти, поки що нема. Надто мало часу для створення таких робіт минуло, надто мало в сучасній Україні кваліфікованих спеціалістів у цій галузі і надто багато економічних труднощів, щоб такі праці вийшли в світ. До того ж гостро відчувається недостатність існуючої джерельної бази. Відсутнє не те, що повне зібрання документів Мазепи, але навіть елементарна систематизація видрукованих раніше і розпорошених по різних публікаціях документів, майже не провадився архівний пошук (кверенди).

Ще в 1978 р. під час наших перших кверенд в польських архівах, вдалося виявити незнані раніше універсали та листи Івана Мазепи часів його гетьманства, а під час III (1991) та IV (1994) кверенд довести число знахідок до 30. Частково ці документи були вже нами видані. Це — 1) універсал-привілей жіночому П'ятицькому монастиреві в Чернігові на ряд маєтностей (Мохнатин, Рудки, Юр'ївка), на котрі зазіхав значний військовий товариш Леонтій Полуботок — батько майбутнього наказного гетьмана /14/4.VI.1694/; 2) універсал-привілей Києво-Братському монастиреві (Києво-Могилянській Академії) на володіння озерами Расин і Бабин /20/10.1.1696 р./; 3) стверджувальний універсал жіночому монастиреві в Глухові на маєтність Березну, про що просила ігуменя цього монастиря і одночасно жіночого в Києво-Печерській лаврі Марія-Магдалина Мазепа (мати гетьмана) /19/9.VI.1690;¹ 4) універсал-привілей призьренському митрополиту Никодиму на володіння селом Устя /I.VII./21.VI./1694 р.² Крім того, було видано один лист Мазепи поруч з двома листами Пилипа Орлика на сторінках дніпропетровського часопису «Бористен», (1993 р.), а на сторінках дніпропетровської газети «Вільна думка» видруковано підписаний Мазепою розпис місячного утримання найманого для військової служби козака. Врешті, ще два універсали Мазепи у складі нашої статті «З джерел до історії церковного землеволодіння XVII—XVIII ст. на Чернігівщині», прийнятої до друку редакцією «Сіверянського літопису».

Тут пропонуємо наступну подачу документів Івана Мазепи. (Всього 7). Шість з них були виявлені нами у відомій колекції Марцина Гожковського, котрий вивіз до Польщі у 1860 чи 1861 р. три десятки рукописних збірників XVI—XVIII ст., упорядкованих на Сіверщині. Про це з обуренням писав В. Б. Антонович у липневій книжці «Основи» за 1861 р., а потім і Драгоманов, але в тогочасних умовах української без—

---

1 Мицик Ю. Нові документи Івана Мазепи // Пам'ятки України, 1991, № 6.

2 Мицик Ю. Гетьмани - покровителі Православної Церкви // Наша віра. — 1997. — № 1 (105). — С. 13.

3 Мицик Ю. Листи Івана Мазепи та Пилипа Орлика // Бористен. — 1993.

державності ці протести не мали наслідків. На щастя, колекція Гожковського добре збереглася і після деяких переміщень врешті осіла у відділі рукописів (далі—ВР) Бібліотеки Польської Академії наук у Кракові (далі — БПАН). Ми мали повну змогу користуватися згаданими рукописами, робити копії та мікрофільми, публікувати тексти документів. Дана стаття продовжує наші зусилля, спрямовані на максимально повне видання документів гетьмана Мазепи, і сподіваємося, що у майбутньому «Сіверянський літопис» дасть можливість опублікувати на своїх сторінках нову серію гетьманських документів.

У даній статті подаємо 6 універсалів Мазепи з збірників колекції Гожковського, а у додатку його ж проїжджий лист, котрий нам вдалося знайти у Центральному державному історичному архіві України у Києві (далі — ЦДІА України). Згадані документи, створені у 1693—1708 рр., безпосередньо стосуються у своїй більшості Сіверщини. Вони містять у собі насамперед важливу інформацію щодо внутрішньої політики Мазепи, соціально-економічного розвитку краю, церковного землеволодіння. Оскільки Гожковський збирав свою колекцію у монастирях Сіверської України, насамперед Чернігівщини, то природно, що це визначило склад і зміст її документів. Це головним чином гетьманські універсали, дані монастирям, котрим надавалися маєтності, нерухомість, певні права і т. д. У даному випадку універсали Мазепи отримали монастирі в Чернігові (Єлецький), Новгород-Сіверському (Спаський), Мошнах (Вознесенський та Петропавлівський), а також Київська митрополича кафедра. Від їхнього імені виступали такі визначні церковні й культурні діячі України як київський митрополит Варлаам Ясинський, чернігівський архієпископ Лазар Баранович, інколи менш відомі, як от Товій Петрашку, проповідник і митрополичий консисторист, ймовірно молдаванин з походження. Отримали універсали й світські особи, про котрих мова піде нижче.

Документи №№ 1, 4, 5 стосуються проблеми, яка, на жаль, і нині є актуальною, а саме: державна політика в галузі виробництва і торгівлі алкогольними напоями. В той час Мазепа дозволяв брати в оренду горілчане виробництво і продаж, а, дбаючи про економічну допомогу монастирям, він дозволяв у такій ролі виступити і їм, даючи інколи і право оренди на продаж тютюну та дьогтю. Зазначувалися терміни оренди (на рік), котра могла бути продовжена, населені пункти, де вона мала діяти, конкретні умови порозуміння. Універсали Мазепи проливають світло на деякі аспекти економічної політики уряду і побутового життя українців. Так, держава залишала в силі право кожного на виготовлення й продаж пива, браги й меду. Мазепа робив деякі винятки для певних okazji (хрестини й весілля), коли жителю села, де діяла оренда, можна було самому виробити 1—2 діжки горілки з свого зерна або купити десь в іншому місці оптом (не менш 50—100 кварт). Можна було купити оптом і у місцевого орендаря, але нижчою ціною.

Документ № 3 можна віднести до категорії універсалів про послушення. Ним гетьман наказував селянам ряду сел Київського та Ніжинського полків нести «послушення» Київській митрополії і забороняв їм перехід у підсудки до козаків, що було кроком до переходу у вільний козацький стан. Цей документ не є чимсь дивовижним, якщо врахувати особливості тієї епохи і ситуації в Україні. Навіть в часи Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст., коли феодална система в Україні була послаблена, Богдан Хмельницький видавав універсали подібного змісту. Що вже говорити про часи гетьманату Мазепи, коли Україна була вже тільки автономною одиницею в складі Російської імперії, де швидко посилювалося кріпосництво! Універсал Мазепи засвідчує, що і в Україні дані тенденції посилювалися. Документи №№ 2, 6 є типовими універсалами-привілеями на володіння маєтностями. У першому випадку надавалася вільна земля на р. Сейм конотопському сотнику Андрію (Андроніку) Кандибі, у другому — двом монастирям під Мошнами. Відзначимо, що Андрій Кандиба був сином корсунського полковника Федора Кандиби. Під час турецької навали 1669—1676 рр. Ф. Кандиба здав Канів гетьману Лівобережної України І. Самойловичу, за що отримав дозвіл поселитися на Лівобережній Гетьманщині. Тут він певний час залишався корсунським полковником, але потім став конотопським сотником (1681 — 1698). Батька на цій посаді замінив потім син, який був конотопським сотником у 1698 — 1707 рр. У 1708 р. А. Кандиба став, як колись батько, корсунським полковником, але поразка під Полтавою (А. Кандиба підтримав тоді Мазепу) перекреслила всі плани й наміри. А. Кандиба був засланий до Сибіру, звідки повернувся у 1715 р., у 1729 р. з волі гетьмана Д. Апостола він навіть став генеральним суддею, але після 1730 р. помер, недовго побувши на цій почесній і важливій посаді.

Документ, який наводиться у додатку, проливає світло на малознаний епізод в історії зовнішньополітичної діяльності Мазепи. Гетьман направляє до правителя Молдавії свого представника Згурустиневича, користуючися okazією — проїздом через Україну в Молдавію російського посла. У своєму листі Мазепа просить владу Речі Посполитої не чинити перешкоди Згурустиневичу у його подорожі.

Тексти наведених нижче універсалів мають у собі й іншу цінну інформацію. Так, досі вважалося, що село Церковище (нині с. Підлісне Козелецького району на Чернігівщині) вперше згадується у джерелах у 1738 р., між тим згадка про нього в універсалах Мазепи датована 1702 р., тобто історія села удревенюється, як мінімум, на 36

років. В універсалі № 6 згадується мошенський сотник Андрій Лейбенко. Про цю сотню та її керівників майже нічого не відомо, а у фундаментальному дослідженні Ю. Гасцького (США) знаходимо дані, які стосуються тільки 1649 р. Тепер же маємо ім'я ще одного мошекського сотника. Цікаво, що прізвище Лейбенко згадується у Реєстрі Війська Запорозького 1649—1650 рр., потім в документах доби Руїни, причому дослідники вважають, що його носій мав єврейське походження. Імовірно, що потомок чи якийсь інший родич Лейбенка, що діяв у 40—60-х рр. XVII і ст. у Війську Запорозькому, став при Мазепі мошенським сотником.

Врешті сама публікація ще кількох незнаних документів Мазепи* дозволяє зробити нехай невеликий крок на шляху до видання всього корпусу, документів такого видатного державного і політичного діяча України, яким був гетьман Іван Мазепа.

Деякі пояснення до тексту документів подані у стислому коментарі, а тут вкажемо про принципи передачі текстів. Враховуючи науково-популярний характер часопису, ми використали спрощені правила транслітерації. Титла розкриті, а пропущені в тексті літери взяті в дужки. Літери «ять», «омега», «фіта», «іжиця», «пси» та «кси» передані відповідно літерами сучасного алфавіту «і», «о», «ф», «и», «пс», «кс». Тверді знаки опущені. Власноручний підпис Мазепи на деяких універсалах передано іншим шрифтом.

1694, липня 23(13). — Батурин. —

Універсал гетьмана І. Мазепи новгород-сіверському

Спаському монастиреві на горілчану й тютюнову оренту в ряді сел.

«Их царского пресвітлого величества Войска Запорозького гетман Иоан Мазепа

Ознаймуем син н/а/шим универсалом кождому, кому о том відати належит, иж стосуючися мы до постановеня всіх общою обрадою и ухвалою так козаков, яко и посполитых людей, в малороссийских городах жиючих, стороны отновления аренды, яко всюда своим порядком подлуг интерцизных универсалов н/а/ших зачалася оная аренда в кождый город, также обывателем всім поданая, так и в селах вышеце в Б/о/гу превелебног/о/ его м/и/л/о/сти г(о)спод/и/на отца архимандрити новгородско-го в Спаском, Мизинох, Ксендзовце и Мелни, тых же сел жителем, в шацунок и за-відоване оренту горілчану и тутунную подаемо и вручаемо, которая аренда так справоватися мает, як его м/и/л/о/сти отца архимандрити будет изволение чи то монастирские держати шинки, чили полецати людем тамошним до справованя, однак, абы тая аренда держана была таким порядком и обычаем, яко всюда по городах и селах подлуг интерциза н/а/ших выданих завідуются, именно жебы на крестины, на веселя горілки албо скурити з своей пашни кадку, а не з прысыпкою албо купити где з стороны пяддесят «варт было волно, а если менш, то там же в аренді куповати по шагу квартиру, а на наізды по шагу ж квартиру. А мед, пиво, брагу кождому шинковати не мает быти зборонно. Абы теды в той аренде в шинках горілчаных и тутунных ништо ани явним, аии потайним способом, ани теж хто з привосною горілкою з стороны наименшой шкоди и уимы не важился чинити под утраченем той же горілки и на верх власного убозства сроко варуем и загрожуем.

Дан в Батурине 13 июля 1694 року.

А термин зачатя тоей аренды в тых селах от с/вя/того пр/а/р/о/ка Ілїї.

Звыш менований гетман рукою власною.

(БГАН. — ВР. № 270. — Арк. 68. — Оригінал, завірений особистим підписом Мазепи і військовою печаткою. На звороті вміщено два записи першої половини XVIII ст. різними руками: «94 року о отновленю аренды и жебы в воли отца архимандрита была самому держат или кому хотіти запродувати Мазелин універсал», «Гетманский на оренту в Спаском, в Мезині, в Ксендзовце и в Мелні»).

№2

1702, січня 21(10). — Батурин. —

Універсал-привілей гетьмана І. Мазепи.

«Их царского пресвітлого величества Войска Запорозького гетман Иоан Мазепа.

Ознаймуем сим нашим универсалом кождому, кому колвек о том відати належит, иж просил нас, гетмана, пан Андрій Кандыба, на сей час будучи сотником ко-

---

*) Звичайно, треба подбати про публікацію не тільки документів Мазепи, але й тих джерел, де йдеться про нього. Користуючися нагодою, вкажемо, наприклад, на лист седжеута Кутлу-Гірея — мурзи, адресованого до короля Речі Посполитої Яна Казимира від 26 березня 1663, писаному «з поля». Мурза нарікав на те, що король не надіслав обіцяного війська до солтана Селім-Гірея, котрий чекав на кордоні 8 місяців і кілька разів посилав своїх послів До короля. «Отож, тепер ми дістали відомість від пана Мазепи, вашого слуги, що ви погодилися (на не) з своїм військом і ми також з цього дуже втішаємся» (Архів Головний Актів Давніх у Варшаві. Ф., «Архів коронний у Варшаві». — Татарський відділ. — № 46/188. Аналогічного листа було відправлено тоді мурзою до коронного канцлера Пражмовського (№ 47/189). Отже, дані листи засвідчують, що Мазепа використовувався в період ного служби при дворі Яна Казимира, як посол до Кримського ханства.

нотопским, абысмо позволили ему в пуге находячюся волную землю, в сотні ж Конотопской, з реці Сейму под релом Старою между болотами Гнилицею и Маевою, занять для вырощения гаю на гачення гребли, находячейся в том же селі Старой на ріці Сейму. Теды мы, маючи моць и волю по указу пресвітлійших и державнійших великих государей их царского величества, вшелякими под реиментом нашим войсковыми добрами диспонувати и о них по заслугах годным войсковым ко взоженою их пожити уділяти, склонившися на прозбу и Кандыбы и знаючи годные заслуги в Войску Запорожском о тих его и его ж, Кандыбы, приказалисмо сей наш видать на вишо-значенную землю універсал, в котором жадаем и мыле приказуем, абы ему в занятую тоей земли ништо не важился жадной и найменшой чинити перешкоди, ани теж утысков, але ему бы самому тоєю землею, як тепер и наслідником его в потомные часы в спокойне владіти.

Дан в Батурин! генваря 10-го/о/ року 1702,

На подлинном подписанно тако: «**Звыш менованый гетман рукою.**

(БПАН. — ВР. — № 261/2. — Арк. 128. — Копія XVIII ст. V копії зазначено і «місто печати».)

№ 3

1702, травня 3 [квітня 22]. — Батурин.—

Універсал гетьмана І. Мазепи про послушенство селян ряду маестностей Київської митрополії і заборону їм переходити у козацькі підсудки.

«Пресвітлійшого и державнійшого великого г/о/с/л/у/д(а)ря н/а/шого его царского пресвітлого величества Войска Запорожского гетман и славного чина с/вя/того ап/ос/то/ла Андрея кавалер Иоан Мазепа.

Его царского пресвітлого величества Войска Запорожского старшині и черні, а меновите паном полковником киевскому и ніжинскому зо всею их старшиною полковою, сотником, атаманом городовым и сілским и всему старшому и меншому полков тых товариству и кождому, комуколку о том відати належит, сым універсалом н/а/шим ознаймуем, иж любо перед сым недавно казалисмо во всі реименту нашего полки таковыя грозные з канцелярії войсковой видати и розислати універсали, абы люде посполитые, у Козаков в подсудідах мешкаючыє, засланяючыся неналежного оных обороною, жадными мірами и фортелными своими способами не важилися от обыклых тягlostей и посполитых повинностей в отдаваню звыклого кому належит послушенства и місячного войску охотницькому контенту виломаятися и ухилиятися. Еднак кгда тепер увідомилисмося з певного донесеня, же в маестностях мене в Б/о/гу преосвященного его милости г/о/с/л/о/дина отца а/р/х/иє/п/и/с/к/о/па митрополити Киевского, Галицкого и всея Малыя Росії пана архипастира нашего, катедралных, имено: в Моравску, в Соколовці, в Церковицах, в Королю, в полку Киевском, так теж в Комаровці и в Ковчині, в полку Ніжинском застаючых, таковое непослушенство и виразное в том волі нашей спротивлене ся между посполитым народом найдуется. Теды мы, гетман, жесто[им] сым повторным універсалом нашим н[е] тилко тоє посполство, в подсудіди до казаков тиснучоєся и тым способом от належитостей своих ухилиячоєся, леч и самых войсковых людеи, протекциєю своею оных от обыклых тягlostей охороняючых, зухвалое в том громлячи самоволие, яко повагою и крипостию сего універсалу нашего даем зуполную моц и владзу дозорцом добр пастирских в тых преречоных катедралных маестностях застаючим таковой непослушный посполитый народ, в подсудідах у козаков мешкаючий, до всяких тяглих належитостей обыклого послушенства и повинностей потягати и принуждати. Так пилно варуем и рейментарско приказуем, абы нішто з козаков сих, повываючи там у людеи посполитых подданных катедралных митрополитанских двори и кгрунта и самых до себе в подсудіды приймаючи, не сміл и згола не важился заступати оных от всяких приналежтых им повинностей; а если бы который з войсковых людеи сему указови нашему и крайнему постановленю оказуючыєся быти противными, при своем заставал упорчивом зухвалстві, теды такого противника росказуем самого до отдаваня місячного войску охотницькому контенту и всяких повинности тяглому народови обыклых потягати и примушати.

Дан в Батурині априля 27 року 1702.

Звыш менованний гетман рукою гласною.

(БПАН. — ВР. — № 270. — Арк. 66. — Оригінал, завірений особистам підписом Мазепи і військовою печаткою. Записи на звороті іншими руками XVIII ст.: «О посудідах козацких», «В посполитії о (...)» 1702 року., «Універсал данин от гетмана Мазепы».)

*) Одне слово написано нерозбірливо.

1702, липня 29(18). — Батурин. —

Універсал-привілей гетьмана І. Мазепи новгород-сіверському спаському монастиреві на горілчану й тютюнову оренду в селах Спаському та Мізині.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорожского гетман Иоан Мазепа. Ознаймуем сым нашим интерцизним універсалом каждому, комуколвек: о том відати належит, а особливе атаманиі з товариством и войтам з посполитыми людьми сіл Спаського и Мізина под державою монастира новгородского будучих, иж позволилисмо висоце в Б/о/гу превелебному его м/и/л/и/сти отцу архимандриті новгородскому з братиею на сей 1702 рок от дня Покровы Пре/свя/тия Б/огороди/ци починаючийся, а в пришлом 1703 году о том же часі кончитися маючий, в оных Спаськом и Мізину селах, горілчанье и тютюнные шинки міти в зуполное заведованию ку лучшей своей вигоді и пожиткові. При котором обнятию аренды и отбраню интерцизы повина будет належитая до скарбу войскового сумма золотых сто без жадного откладу отдатися. Докладаем однак тое, абы волно было каждому, як з козаков, так и посполитых людей, люб викурити собі кадку едну и другую горілки, люб купити оное з стороны, где хто похочет гуртом сто албо пятьдесят кварт, тилко бы не менш. Якая купля тоєи горілки міет бути за відомом людей тых, который з полеценя его отца архимандрити арендоу заведовати будут. А если хто з козаков или посполитих людей гуртом ста албо пятьдесят кварт горілки купити не похочет, а схочет на меншом частованю перестати, тот повинен едное купити в шинках арендовых, леч на такіи оказии мает им придаватися горілки кварта дешевшею ценою, а не так, як: на роздроб продається, медом зась, пивом и брагою волно всім, як козаком, так и посполитым людем шинковати, от яких шинков не повинен нікто жадных ни у кого вымагати датков. Варуем однак тое, абы старшин горілок свои* в шинки арендовое дорогшею ценою не важилися продавати, жебы оттол селам в пожитках не было уймы. Міти те ды хочем и рейментарско писано приказуем, абы ніхто з старшини и черні ему, отцу архимандриті новгородскому, з братиею или тим людем, которым он, от/е/ц архимандрит в заведованіе арендовое вручит, жадной наименшой в держаню тоєи аренды чинити перешкоды.

Дано в Батурині юля 18 року 1702-го».

Звыш менований гетман рукою власною.

(БПАН. — ВР. — № 270. — Арк. 67. — Оригінал, завірений особистам підписом Мазепи і військовою печаткою).

№» 5

1703, травня 17(6). — Батурин. —

Універсал гетьмана І. Мазепи Єлецкому чернігівському монастиреві на горілчану і тютюнову і дьогтеву оренди в ряді сел.

«Его царского пресвітлого в/е/л/и/ч/е/ства Войска Запорожского гетман Иоан Мазепа.

Ознаймуем сым нашим интерцизним універсалом всім, кому бы колвек в том відати належало, а особливе п. сотником полку Черніговского выбелскому и городницкому и п. сотникови полку Ніжинского дівицкому, атамані и войтам тамошным, также атамані з товариством и войтом з посполитыми людьми сел Онисова, Горбова, Мощонки и Овдіівки, иж пустылисмо в вышречонных селах в зуполное арендована горілчанье, тютюнные и дегтевые шинки на сей 1703 рок, ют дня с/вя/тых м/у/ч/е/ник Маккавей починаючийся, а в пришлом 1704 году, о том же часі кончитися маючий, велебному в Б/о/гу отцу Ипполиту, намісникови м/о/н/а/ст/ы/ра Єлецкого чернігівского, и всей братіі того м/о/н/а/ст/ы/ра, отправоватися маючий, за сумму готовых грошей золотых чтыри ста, до скарбу войскового належнню и уже укценую(?) позволяючи в тих селах им тими горілчаными, тютюнными и дегтевыми шинкамы заведовати и распоражати, оные з повинным всіх варунков, в общых интерцизных наших листах о арендах виражатися звыклых, в цілости захованем, то есть, жебы волно было каждому, як козаком, так и посполитым людем на крестыны и весіле, люб выкурити собі кадку одну и другую горілки, люб купити з стороны оное, где хто похочет, кварт сто или пятьдесят, быле бы не менш, тылко ж за відомом и позволеням тих людей, которые будут тоєю арендоу заведовати, абы тая горілчаная купля отправована была. А если бы хто на сто албо пятьдесят не могл вспомогтыся и похотіл бы на тие обходы весілные или крестынные меньшим частованем обойтыся, то уже тот повинен оную горілку в шинках арендовых брати, тилко же на тзкій оказіі міет им продавана быти горілка кварта дешевшею ценою и правдивою квартою, а не так, як на роздроб продається. Медом зась пивом и брагою волно всім, як козакам, так и посполитым людем шинковати без всякого вымаганя за тиі шинки датку. О якой волі нашой всяк відаючи, абы не чиныл ніхто, так з тамошных сілских обывателей войсковых и посполитых, яко и з приезджих людей, через тие села переезджающих и к помяну-

тому отцу наміснику и всей братіі м/о/н/а/ст/ы/ра Елецкого в спокойном тоей аренды завідовано Ни явным, ани скритым горілки, тютюну и дегтю шинкованем перешкоды под утратою всеей худобы пилно варуем и грозно приказуем.

Дан в Батурині мая д/ня/ 6 року 1703.

Звышменованый гетман рукою опасною».

(БПАН. — ВР. — № 27.0. — Арк. 70. — Оригинал, завірений особистим підписом Мазепи і військовою печаткою». На звороті є запис рукою кінця XVIII ст.: «Записан в книгу под № 21-м».),

№ 6

1708, травня 31(20). — Біла Церква. —

Універсал-привілей гетьмана І. Мазепи на володіння мастностями монастирям Вознесенському і Петропавлівському під Мошнами.

«Пресвітлішого и державнішого великого г/о/с/л/у/д/а/ря его ц/а/рского величества Войск Запорожских гетман славного чина с/вя/того ап/о/ст/о/ла Андрея и Білого Орла кавалер Иоан Мазепа.

Ознаймуем сым нашим універсалом всім вовец всякой кондиції и годности д/у/ховного и свіцкого стану людем в области реїменту нашего знайдучимся, ко муколвек тепер и в потомные часы о том відати належало, а особливе пану полковникови переяславскому з старшиною полковою и сотниками, также дозорци нашому мошенскому и всему тамошнему урядови войсковому и городовому тепер и на потом будучим.

Поневаж с ня тоблыви бл/а/женныя вічностойния памяти в Б/о/гу зейшлый от/е/ц и архипастыр наш, великий разширения хвалы Б/о/жой ревнитель, ясне в Б/о/гу преос/вя/щенный его милость от/е/ц Варлаам Ясинский, архиеп(иско)п митрополит Киевский, Галицкий и вся Малыя Россії, хотячи містце с/вя/тое мошногорское, весма зруйноване и опустілое, где два монастири близким между собою разстоянием определяются, один — старожытный Вознесения Г/о/с/л/о/д/ня, а другой — новый, с/вя/тых верховных ап/о/ст(о)л Петра и Павла, к помноженю обителей с/вя/тых воздвигнути и до первобытного на славу имени Г/о/с/л/о/д/ня и прославление угодников его с/вя/тых верховных ап/а/ст(о)л Петра и Павла, тые два монастыре чрез отновление состояния привести, вручил за дней б/о/гоугодного своего жития дозор, строение и игуменство тамошнее превелебному в Б/о/гу отцу Товіі Петрашку, казнодіі и консистористі митрополитанскому киевскому, выдачи в нем самом ревностную до того склонность и охоту. Прето и мы, гетман и кавалер, тое в Б/о/гу зейшлого преос(вя)щенного отца и архипастира с(вя)обливей волі наймній не нарушаючи, овшем сыновско в всем согласуючи, яко позволяям помянутому превелебному в Б/о/гу отцу Петрашку, казнодіі и крсистористі митрополитанскому киевскому, строїтелеви и игуменови монастырей мошенских, тое с/вя/тое мошногорское містце реставровати, отновляти и от древнего запустіння, елико мощно, к помноженю хвалы Б/о/жой воздвигати, так и всі обще грунта, добра и угодия здвана до тих монастырей належачие повагокі сего нашего універсалу при оных же вічными часы захованем, якие спецификаются так: лісы, поля пахотные и сіножати по озеро головное, сие грунта, почавши од старого м/о/н/а/стыра, аж до річки, прозываемой Редки дотягают. Грунта нового монастыра, почавши од річки Редки до царины мошенской, где хутор и гумно монастырские прежде были и инные сады от нового того монастыра понад річкою Ирденем, почавши от поселения Стюхнова аж до Елисеевщины за старый монастыр и два двори в самых Мошнах. Зачым, абы власть д/у/ховная и свіцкая, а найбарзій дозорца н/а/ш мошенский, увесь тамошний уряд з обивателми войсковыми и посполитыми на них, згола тепер и напотом в реставрованю тог/о/ с/вя/того мошногорского/о/ містца и в спокойном владіню всіх до оног належачых выжей описаних добр превелебному отцу Петрашку, строїтелеви и игуменови тамошнему з братією, не сміл и не важился жадной найменьшой чинити перешкоды, трудности и, перенагабаня, пилно и грозно варуем и приказуем. А если хто чим-нибуд з tych монастырских добр безправне завладіл и без жадного фундаменту и крпости обіял, що в свою область, то за показанем сего універсалу подчинен (?) будет без спреки и заводов далшых, всего того м/о/н/а/стиреви уступити зараз, яко чужо/о/. А жебы в том с/вя/том містцу по древном запустеніі почавшомся отновляти, пеніе ц/е/рковное не устало, к препитанию братіі тамошней приворочаем и знову нададем м/о/н/а/ст/ы/рам тым мошенским част войсковую в Двох каменях мльва на реці Мошні под самым містом знайдучихся, якими тепер п. Стефан Лейбенко, сотник мошенский, владівт. Которой то части войсковой он п. сотник мошенский з двох его каменей належной, абы конечно монастырам мошенским уступил и впред, аби так сам, яко и ниhto инший не, важился до оной интересоватися, пилно приказуем. Такая н/а/ша воля и указ, абы тепер и впред при своей моци и повазі зоставала у всіх и в всіх своїх пунктах, комматах и клязулях наймень нарушена не была, повторе и подесяте пилно варуем, упомынаем и сурово грозим.

Дан з канцелярией войсковою в фортеці Білацерковснбой мая 20 року 1708.

Звыш менований гетман и кавалер рукою власною».

(БПАН. — ВР. — № 270. — Арк. 57. Оригінал, підписаний особисто Мазепою і завірнений військовою печаткою).

№ 7

1700, січня 8 [1699, грудня 29]. — Батурин. —

Глейт (проїжджий лист) гетьмана і. Мазени до адміністрації Речі Посполитої на проїзд до Молдавії члена російсько-українського посольства Згурустгнєвича.

«Всім вобец и каждому зособна, особливе ясневелможним, велми [м.] их м/и/л/ос/тям паном сенатором, урядником, губернатрром, водзом, реїментаром и их намісником по містах, містечках, по селах в державі: его королевского велич/е/ства найдуючимся при залецено нашой сусідской приязни ознаймуем, иж посилаем з умислу при посланому великого г/о/с/у/д/а/ря н/а/шого, его ц/а/рского пресвітлого велич/е/ства, именно: саржанту Никиту Ивановичу Варкову (? — Ю. М.), п. Згурустгнєвича, значного товариша войскового, до ясневелможного его м/и/л/о/сти г/о/с/у/д/а/ря волоского, аби всюда в той дорозі, так туда едучому, яко и назад поворо-чаючомуся, придано зуполной віри, доброволной пропуск чинено, велце ваших велможностей о тоє жадаем, обіцуючи тую учинност, вашим велможностем и м/и/л/о/с-тям в поданих окказиях завдячити.

Дан в Батурині декаврия 29 року 1699.

Пресвітлішого и державнішого великого г/о/с/у/д/а/ря н/а/шого, его царского пресвітлого в/е/л/и/ч/е/ства Войска Запорожскрго гетман Иоан Мазепа.

Звышменованый гетман рукою власною».

(ЦДІА України у Києві. — Ф. 1407. — Оп. 1. — № 86. — Оригінал, особисто підписаний І. Мазепою. Печатка не збереглася.)

КОМЕНТАР:

№ 1

СПАСЬКЕ — нині село Менського р-ну на Чернігівщині за 30 км від райцентру. Раніше називалося Лучань, а з 1552 р., коли його було царською грамотою передано Спаському монастиреві в Новгороді-Сіверському, отримало сучасну назву.

МЕЗИН — нині село Корейського р-ну за 47 км від райцентру.

КСЕНДЗІВКА — нині с. Пролетарське, що знаходиться за 21 км від райцентру Короп.

МЕЛНЯ — маленьке село за 6 км від Ксендзівки.

№ 3

«полковником киевскому и ніжинскому». Київським полковником був тоді Костянтин Мокієвський, що полковникував у 1691—1708 рр., а ніжинським — Лук'ян Жураковський, що полковникував у 1701—1718 рр.

МОРАВСК (Морівськ) — нині село Козелецького р-ну, що знаходиться за 42 км від райцентру.

СОКОЛОБКА — нині село, що знаходиться пбруч з Морівськом.

ЦЕРКОВИЩЕ — нині с. Підлісне Козелецького р-ну за 32 км від райцентру.

КОМАРІВКА — село під Киселівкою Менського р-ну, що за, 10 км від райцентру.

КОВЧИН — село на лівому березі Десни, що знаходиться напроти Миколаївки (Дурнів) Менського р-ну, приблизно за 50 км від райцентру.

№ 5

«сотником... выбелскому и городницкому и п. сотникови... дівицкому» — вибелським сотником був тоді, очевидно, Василь Томара, про якого досі відомо, що він сотникував тут у 1704—1715 рр.; городнянським сотником був у 1691—1715 рр. Андрій Стахович; дівицьким сотником — очевидно, Василь Селецький.

ГОРБОВЕ — нині село Куликівського р-ну за 12 км від райцентру.

ОНИСОВ (АНИСІВ) — нині село під Черніговом.

МОЩЕНКИ — нині село Городнянського р-цу за 22 км від райцентру.

ОВДІЙКА (АВДІЙКА) — нині село під Ковчином Куликівського р-ну.

№ 6

«полковникови переславскому» — йдеться про Стефана Томару, який був тут полковником у 1706—1715 рр.